

Gara Biý

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Gara Biý Mirasgäriniň ummanyndan: Täsin şahsyétler

► BALKANLY BILGE: GARA BIÝ

Türkmende geň adamlar köp bolan. Olaryň birem balkanly bilge Garabiý Annadurdy Mämmetnyýaz ogly. Ol Mergen çeltek, Ýegeje kaka, Ýahýa pir ýaly ýagymçylaryň (ýagny, kebzeçileriň) kowumyndan bolup, ile-güne hasap-hesibi, öndäki gar-gaýy, haçan durnadır gazyň geçjegini aý dogan ýaly edip aýdyp berer eken. Gara Annadurdy ogly ilki düye bakypdyr. Ine, bir ýola-da ol gonamçylygyň gapdalyn dan geçse, biri ýatyr-da, göründe hüñürdäp. Şonda haýýaty göçen Gara o pelidiň kimdigini kesgitlemek üçin, oňa-muňa gep gatsa, ol mal-haldyr puluny göterimine berip, gargsyş alyp ýören ýakasy gaýyşly süýthoryň gabry bolsa nätjek.

– Bä, indi, ol ýelemýuwlet, mydama, şeýdip, hoňur-hoňuryny goýman, öwlüýä gelen-gidenleri üýşendirer ýörermikä? Heý, onuň sesini sem etmäniň täri tapylmazmyka?

Wah, onuň alajy aňsat welin, oňa terpenmez ýüregi gola kysymly Ärmämmet gerek-dä. Onsoňam, sen entejik näme görýän? O myrryh kepeniniň bir ujyny agzyna ýetirdig-ä, obadaşlarynyň işiniň gaýtdygy. Her gün biriniň düýşune girip, olary ertesi öwlüýä çeker durar, pürreläp. Tä geýmini çeýnäp gutarýança. Onsoňam, ýene bir zat. O imansyzyň kepenem iner bahaly mawutdandyr. Ana, şonam bilip goýaýgyn, özli-özümizkäk.

– Aý, janyň agam! Munça bolanyna görä, o teýsiziň jyňky çykmaý ýaly etmäinem, öwretsene ýoluny?

– Oň üçin, ilkä haramhoruň görüni agtarmaly. Soňam, Allany çagyryp, aýpalta bilen maňlaýyny darka ýaragetdin, gaýtadan öldürmeli. Egnindäki kepenem, iliňki ýaly, biýz bilen çalşyrmaly, sypyryp. Ony ýedi ýola ýuwdurybam, kösän garyp-gasarlaryna bermeli, ballym.

– Sag bol, jan agam! Onsoňam bu aýdanlaňny bitdi biläý – diýen

Gara aýrylmaz aşnasy Ýolma söwdagär bile Hudaýy çagyryp, göz öňüne getirilmez töwekgelçilige ýüz urýar. Ýone şondan soñ, Gara birhili ýeldirgän ýaly, egnine düşüp duran saçyny selkildedip, boljagy-geljegi aýdyp ugramazmy öñünden. Adynyň yzyna-da «biý» (halatly bilge) lakamy tirkelyär. Özem säher bilen turup, her ýarym aýdan bir gün oraza tutup başlaýar. Ýolma söwdagärem bir gözüni dañyp, Hywa argyşa gatnap ugraýar. Sähel salymda, il-halkyna saýa salýan merdi-merdana öwrülýär. Şeýdip, bilgeligi bilen töweregine ýardamyny ýetirip başlan Garabiý gitdigiçe adygýar. Jaladyr dolanyň geljegini, haçan tupan boljagyny, haýsy gün ýaza göçmeli, nirden-nirä geçmeli, garasaý, baryny kesgitläp bilyän, akyly daýaw peşeneli pyýada öwrülýär.

Garabiý «Tomus guýudan suw içen düye yga bakyp çökse, gyş gaty ger. Ýelä bakyp çökse, maýyl bor» diýdimi? Onda, guş gunyň syrdap, ýagdaýyña görä bolubermelisiň.

Ýa Garabiý ýaşuly, bir ýaňa ötüp barýarka «0 ýapyda oturmaňda, bu ýapa geçeweriň» diýende, ýokma kerlige salsaň, haýsydyr bir derde dahyl gelip, aňňalak gapdym hasaplaý.

Bir saparam Garabiý aga, şaly oturdýanlaryň ýanyna barýar.

– Indi ekmäň muny. Guşluga çenli oturdanyňyz bolsa-da, ondan soňkulaňnyzdan pak pisseligem peýda görmersiňiz.

Şol mahal seňriklerini ýygryp, pitiwa kylmasalar, olar orakda kiçi sakgalyny dişläp başyny ýaýkamazmy. Şeýdip, Garabiý aga gepine gulak salynýan, aýdany alga alynýan kişi hökmünde tanymallyga aralaşýar. «Kybladan bulut ördüğü ýygnanyakberiň» diýen Garabiý goja martyň altysyna gyşy çykarysyna, özüne «Hä-hawa» berenlere tebigatyň diline düşünip, mal-garany ölüm-ýitimsiz ösňetmäniň täsin tärlerini övreder eken.

Ýaşulynyň dört ogly bolup, ol iň ulusy gaňyrmarak Tumaçdan köp zatlary tama edipdir. Hakykatdan hem «Ununda bolsa urbalygynda dadar» diýleni. Uzagydandan Tumajam ganatyny goşalandyryp, barmasa toý başlanmayan nazarkerde ýaşula öwrülýär.

Gep gerdişine gelende, Tumajyň ujasyndan uzap ýanyndan ýaýran Atja Meläniňem Garabiýiň bilgelik ýörelgesini ýoredendigini ýatlatmaly.

Bir ýola-da, Garabiý aga ýüp gulaçlamazmy düýşünde. Ol eýlägem däl, beýlägem däl, ylaýyk 99,5 gulaç bolup duruberen. Şonda beýik bilge «Megerem, men ýüze ýetip olsem gerek» diýipdir. Dogrudanam, Garabiý aga 100 ýaşap ýogalypdyr. Özünem ýanýolumdaky «Ak donly ata» gonamçylygynda goýanlar. Ine, bu gün bolsa, Garabiý baba barada biziň bilen pikirini paýlaşan Hudaýar Syrdy Goja, Koý Annasähet, Mämmet Hajygylýç, Keşer Aman, Jepbar Goýunly, Rahymberdi Arbat, Annatagan Nurgeldi, Aşyr Goňur, Musadyr Ýusup Bally, Nurberdi Gul, Täçmämmet Weljan, Kiçandyr Sary Hudaýberdi, Mirweli Tumaç, Begnazar Ata, Abdfa Kitjim, Pyhydyr Owadan Tagan ýaly balkanly danyşmentlere ýene bir öwrä alkyş aýdyşyma, olaryň bilge baradaky beren maglumatlarynyň bir ülsünü okyjylara hödürlemekçi.

■ Peşmegi ýassanyp...

Ine, bir günem «Türkmeniň dagy işi bolmasa, düýesi ýaban çöker» diýleni gelip, Balkan Aladagynda (Aradagynda) 6-7 ýaşly oglanjyk ýityär. Onsoň oña ylga, muňa galga. Düzü dör. Dere sök, edol göge uçan ýaly. Şonda Garabiý aganyň ýanyna gelmezlermi, ýüzlerini cañjardyp.

– Arkaýyn boluň! O dogmaňza döwem çalmaz. Sebäp dek düýn ýere ýyly gitdi, togsan dolup. Ine, nesip bolsa, çykar bir ýerlerden ýyljyraklap. «Eje jan! Kaka jan!» diýip.

Emma oglanjygyň hossarlary karar tapaýsa nädersiň. Asyl, mazalary ýok, zowzuldaşyp. Onsoň, olar ýene Garabiý aganyň işigini itmezlermi. Gözlerini höwlendirip.

– Wah, Garabiý aga! Oglumyz näderkä?

– Nätmeden Hudaý saklasyn! Siz, ýatyp cirim etmeseňizem, o ballyňzyň-a, bitiniň burnam ganamaz. Yaňy geleniňizde-de aýtdym-a. Ýere ýyly ýöredi diýip.

Onsoň, näme, ogluňyz aglaý-aglaý uklap galar, peşmegi ýassanyp. Şonda onuň ilki aşak tarapy ýylar. Üşäp eýlesine öwrüldigem, beýleki gapdaly. Ondan bu ýanam, ine, nesip bolsa, onyňyz ylgap gujagyňza dolar welin, sorap göräyiň özünden, maňa ynanmasaňyz.

Soň oglan tapylýar. Onuň daşyny gaplap, näme-nämeleriň bolandygynyň anygyna ýetseler, eýlägem däl, beýlägem däl, edil Garabiý babanyň aýdyşy ýaly ekeni.

■ Goý, çomra gonsun.

Mal gözläp, Garaja batyra baran Garabiý ýerli çarwalar bilen gabatlaşýar.

– Bo-how! Tüýdeş! Taplaň nähili? Bir mydar barmydyr, Garabiý dogan!

– Mydara, bir zeýilliräkdir welin, siz şu taýdan göçseňiz gowy boljak. Ýogsam howa gaýlap, mallaňnyz emgekläýjek ýaly.

– Bä, şeýdiýsene? – diýen kişi çalarak böwrüni diňlese-de, başga biri:

– Ýa walla, senem-ä, haýsy gaýalak gözläp ýöreniň gepine gitjek – diýip, has içýakgyjyny tapýar.

Şondan soň pylan zeýilli wagt geçmänkä-de, hälkileriň maly gyrylýar gaýlap. Edil şol uçurlarda-da, bir düye ýitiren barmazmy, Garabiýiň öýüne.

– Wah, men göremokda, seň şo ýasy dabanyň. Yöne bir towakga. Garaja batyra duşsaň, şol malyny gaýladanlara ýatlat. Goý, olam çomra-garaça gonsunlar. Ekin ekip, daýhançylyk etsinler. Sebäp «Daýhan-daýhanyň yzyndan bir ýylда, maldar-maldaryň yzyndan on ýylда, söwdagär-söwdagäriň yzyndan bir şaňbatda ýetýändir. Şeýdibem, yrsy gumrulaşyp guýlubam, aňyrsy iki ýyldan ýene öñki kaddyna baryber, olar.

■ Orta çölde suwy baýap...

– Garabiý tomsuň orrugynda agyr kerwene daklyşyp, Hywadan gelýär eken. Şol barmana-da guýudyr beýlekisiz, orta çölde olaryň suwy gutarmazmy. Şonda Garabiý kerweni gerdene – ýapyýüze düşüripdir, goş-golam suwda galmaýa.

– Indem, siz çáý gaýnadar ýaly odun çöpläň. Beýdip, endise edip ýaýdanmaň-da.

– Sen, how, nä dälirediňmi? Çáý diýip depinip dursuň-la? Bir damja-da suw ýog-a, bu meşikdir mytaralaryň hijisinde-de.

– Eýle-beýle gürrüni goýuň-da odun çöpleseňizlän, kyn görmän.

Ine, menem, şujagaz ýerden suw ýygnanar ýaly howdan gazaýyn –
diýsine haýdaşlap ugraýar.

Onýança-da, bir bölejik akja bulut gelip, Günüň öñünde sähelçe
gaýmalaýsyna, suw-sil edip, taşlamazmy tutuş töweregi. Onsoñ
näme, göwrümler giñäp, çay içilýär. Dem-dync alynýar. Ähli
gap-gaçlar suwdan püre-pürlenibem, ýola düşülýär.

© Ümür ESEN. Taryhy şahslar